

Pinguicula vulgaris (Lentibulariaceae) w północno-wschodniej Polsce

HALINA BEDNAREK-OCHYRA, STANISŁAW KŁOSOWSKI i RYSZARD OCHYRA

BEDNAREK-OCHYRA, H., KŁOSOWSKI, S. AND OCHYRA, R. 2001. *Pinguicula vulgaris* (Lentibulariaceae) in north-eastern Poland. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 8: 105–111. Kraków. PL ISSN 1640-629X.

ABSTRACT: *Pinguicula vulgaris* L. has previously been recorded from four localities in the Suwałki Lakeland in the north-easternmost part of Poland, but in at least at two of these stations the species has not been observed within the last decade. A new locality for this species was discovered in June 2000 in a small fen on the left hand side of the Kunisjanka stream in the village of Berżniki south-east of Sejny. This is the richest locality for *P. vulgaris* in this part of the country and approximately 210 individuals were observed in an area of about 100 sq. m. The locality is described in detail and accompanying vascular plants and bryophytes are enumerated. Amongst the latter, four species are of special interest, namely *Paludella squarrosa*, *Tomentypnum nitens*, *Helodium blandowii* and *Bryum weigelii* which are considered to be glacial relicts in Central Europe. The local distribution of the species in north-eastern Poland is presented and a distribution map showing its range in Poland as a whole is also provided.

KEY WORDS: bryophytes, distribution, fen vegetation, glacial relicts, Lentibulariaceae, *Pinguicula vulgaris*, Poland, Suwałki Lakeland, vascular plants

H. Bednarek-Ochyra i R. Ochyra, Pracownia Briologii, Instytut Botaniki, Polska Akademia Nauk, ul. Lubicz 46, PL-31-512 Kraków, Polska; S. Kłosowski, Zakład Botaniki Środowiskowej, Uniwersytet Warszawski, al. Ujazdowskie 4, PL-00-478 Warszawa, Polska

WSTĘP

Pinguicula vulgaris L. (tłustosz pospolity) jest rośliną torfowiskową, zwykle uważaną za gatunek charakterystyczny rzędu *Caricetalia davallianae* (MATUSZKIEWICZ 1984). Według ŻUKOWSKIEGO (1966) ma on w Polsce szeroki, aczkolwiek bardzo nierównomierny i porozrywany zasięg. Z zaprezentowanej przez tego autora mapy punktowej wynika, że występuje on głównie w południowej części kraju, zwłaszcza na Lubelszczyźnie i w Karpatach Zachodnich, rzadziej w Polsce zachodniej i na Pomorzu Zachodnim, gdzie ma duże zagęszczenie stanowisk na Pobrzeżu Kaszubskim i na Wysoczyźnie Żarnowieckiej. Natomiast gatunek ten jest zupełnie nie znany z północno-wschodniej Polski, zaś w środkowej Polsce był notowany tylko jeden raz z Wysokiej Wólki koło Wołomina na Mazowszu (ROSTAFIŃSKI 1872). Stanowisko to nie zostało odnalezione ani w latach 20. ubiegłego wieku (KOBENDZA 1930), ani w latach późniejszych, co jednoznacznie wskazuje, że już nie istnieje. Chociaż formalnie *P. vulgaris* nie znajduje się na krajowej czerwonej liście gatunków ginących i zagrożonych (ZARZYCKI & SZELĄG 1992), to na niektórych

obszarach jest on ewidentnie gatunkiem wymierającym, np. w dawnym województwie krakowskim (ZAJĄC & ZAJĄC 1998).

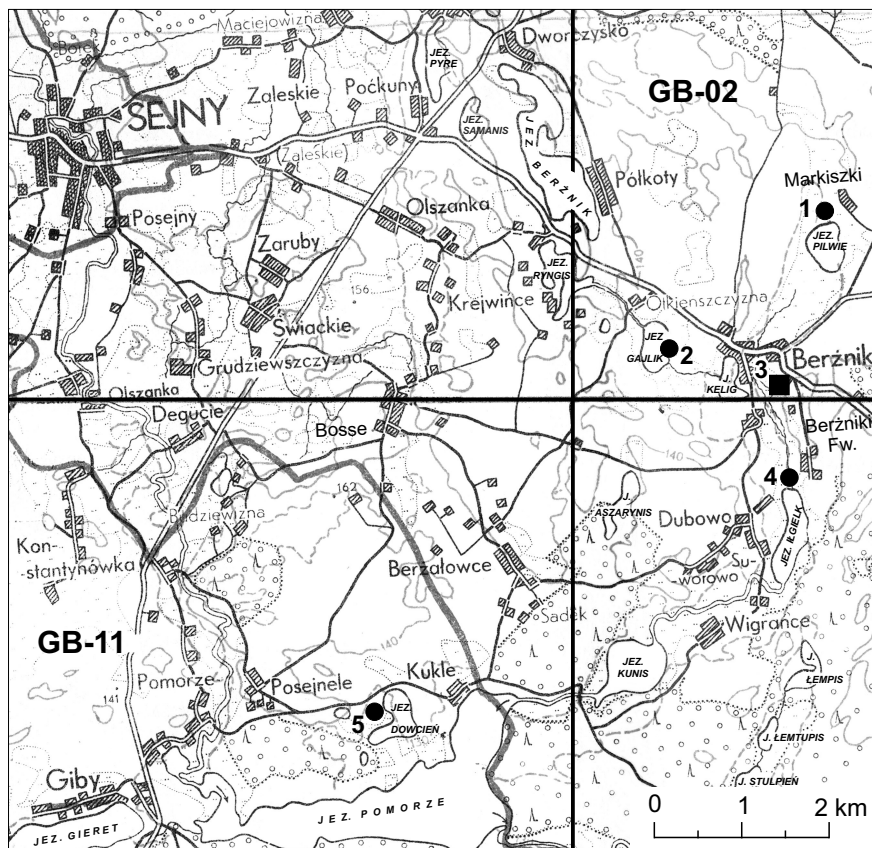
W drugiej połowie lat 70. ubiegłego wieku *Pinguicula vulgaris* całkiem niespodziewanie została stwierdzona na czterech stanowiskach na Pojezierzu Sejneńskim na Suwalszczyźnie, obszarze zaliczanym do makroregionu Pojezierza Litewskiego (KONDRACKI 1981), leżącym na północno-wschodnim krańcu Polski (MAZUR i in. 1978; KŁOSOWSKI & TOMASZEWICZ 1979). Gatunek ten występował tu raczej sporadycznie, chociaż niektóre jego populacje były dość liczne. Warto zaznaczyć, że stanowiska na Suwalszczyźnie zostały przeoczone przez RUTKOWSKIEGO (1998), który w swym kluczu do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej pomija milczeniem występowanie *P. vulgaris* w tej części kraju.

NOWE STANOWISKO

W końcu czerwca 2000 r. w trakcie wznowionych po ponad 20 latach badań briologicznych na Pojezierzu Sejneńskim odkryte zostało nowe stanowisko *Pinguicula vulgaris*. Zasluguje ono na uwagę z powodu dużej obfitości osobników i z całą pewnością jest to najliczniejsza na Suwalszczyźnie i w całej północno-wschodniej Polsce populacja tego gatunku. Nowe stanowisko znajduje się we wsi Berżniki, dokładnie naprzeciwko kościoła, tylko że na lewym brzegu potoku Kunisjanka na odcinku pomiędzy Jez. Pilwie a Jez. Hgielk dokładnie 400 m na południe od mostku na tym potoku (Ryc. 1).

Pinguicula vulgaris rośnie tu na niewielkim torfowisku niskim porośniętym przez bliżej nieokreślone zbiorowisko z klasy *Scheuchzerio-Caricetea fuscae*. Na jego północnym brzegu występują płaty niskich szuwarów tworzące zespoły *Equisetum limosi* i *Caricetum acutiformis*, które na północno-wschodnim skraju torfowiska przechodzą w młody ols i zarośla typu *Salicetum pentandro-cinereae*. Torfowisko jest silnie zakrzaczowane przez brzozy (*Betula pendula*) i wierzby (*Salix cinerea*, *S. aurita*, *S. rosmarinifolia*), ale zdarzają się małe otwarte przestrzenie, na których masowo występuje tłustosz. Na powierzchni w przybliżeniu 100 m² występuje tu około 210 osobników *P. vulgaris*, rosnących pojedynczo lub w małych grupach. W zbiorowisku dominują przedstawiciele klas *Scheuchzerio-Caricetea fuscae* (*Menyanthes trifoliata* – licznie, *Epipactis palustris* – około 1000 egzemplarzy, *Carex lepidocarpa*, *Triglochin palustre*, *Eriophorum angustifolium*, *Pedicularis palustris* i *Juncus articulatus*) oraz *Phragmitetea* (*Phragmites australis*, *Typha latifolia*, *Equisetum fluviatile*, *Carex rostrata*, *Poa palustris* i *Galium palustre*). Z innych gatunków rosną tu: *Eupatorium cannabinum*, *Cirsium rivulare*, *C. palustre*, *Myosotis scorpioides*, *Carex panicea*, *Dactylorhiza incarnata*, *Thelypteris palustris*, *Solanum dulcamara*, *Lycopus europaeus* i *Lemna minor*.

Bardzo dobrze rozwinięta jest na tym torfowisku warstwa mszysta, w której na specjalną uwagę zasługują relikty glacialne mchów, a mianowicie rosnące masowo *Paludella squarrosa* i *Tomentypnum nitens* oraz rzadsze *Helodium blandowii* i *Bryum weigelii*. Uzupełniają je występujące tu pospolicie *Climacium dendroides*, *Campylium stellatum*, *Plagiomnium elatum*, *Calliergonella cuspidata*, *Limprichtia revolvens* i *Marchantia polymorpha*.



Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk *Pinguicula vulgaris* L. na Pojezierzu Sejneńskim. Nowe stanowisko zaznaczono kwadratem, zaś numery oznaczają stanowiska zgodnie z wykazem na str. 108.

Fig. 1. Distribution of *Pinguicula vulgaris* L. in the Sejny Lakeland. The new locality is indicated by a square and the locality numbers refer to the list on p. 108.

Opisane stanowisko *Pinguicula vulgaris* jest w praktyce niezagrożone, gdyż torfowisko jako nieużytek nie podlega żadnym formom działalności gospodarczej. Również cała dolina potoku Kunisjanka jest silnie zatorfiona, a sam potok jest uregulowany. Gwarantuje to utrzymanie dotychczasowego reżimu hydrologicznego całej doliny, co jest warunkiem przetrwania roślinności torfowiskowej w nienaruszonym stanie. Jednakże poważnym zagrożeniem dla całej populacji może być naturalna sukcesja roślinności w kierunku zbiorowisk zaroślowych i leśnych, która może skutecznie wyeliminować gatunki siedlisk otwartych, takie jak właśnie *P. vulgaris*. W ten sposób uległo prawdopodobnie zanikowi stanowisko tego gatunku na północnym krańcu Jez. Hgielk położonego około 1200 m na południe od opisanego wyżej stanowiska. Niewielkie bezleśne torfowisko niskie zostało tu opanowane przez zbiorowiska zaroślowe i obecnie nie udało się tam odnaleźć żadnych okazów *P. vulgaris*, które już 25 lat temu były tam nieliczne. Silny rozwój zbiorowisk

zaroślowych i leśnych oraz drastyczne zmniejszanie się powierzchni torfowisk niskich obserwuje się w całej dolinie Kunisjanki, co jest z pewnością związane z regulacją tego potoku i mimo wszystko zmianą dotychczasowych stosunków wodnych.

ROZMIESZCZENIE NA SUWALSZCZYZNIE

W chwili obecnej na Suwalszczyźnie *Pinguicula vulgaris* znana jest z pięciu stanowisk, z których dwa na pewno już nie istnieją (Ryc. 1). Wszystkie one związane są z jednym systemem jezior ciągnących się w rynnę polodowcowej od Jez. Gaładuś na granicy z Litwą po Jez. Gieret w Gibach. Rynna ta zajęta przez większe lub mniejsze jeziora połączone ze sobą potokami i mające silnie zatorfione brzegi, a *P. vulgaris* występuje w zasadzie tylko w okolicach Berżnik:

1. Jez. Pilwie – 1,7 km na północny-wschód od centrum Berżnik, torfowisko na północnym brzegu jeziora, szer. geogr. 54°05'35"N, dł. geogr. 23°28'E (kwadrat w systemie ATPOL **GB02**). W drugiej połowie lat 70. ubiegłego wieku obserwowano tam dość często pojedyncze okazy *Pinguicula vulgaris* (KŁOSOWSKI & TOMASZEWICZ 1979), ale obecnie torfowisko niskie jest podsuszone i silnie zakrzaczone i w czerwcu 2000 r. tłustosz nie był tu już obserwowany.

2. Jez. Gajlik – 1 km na zachód od centrum Berżnik, torfowisko na wschodnim brzegu jeziora, szer. geogr. 54°04'50"N, dł. geogr. 23°27'30"E (kwadrat w systemie ATPOL **GB02**) (KŁOSOWSKI & TOMASZEWICZ 1979). W latach 70. tłustosz pospolity rósł tu dość często w brzeżnych, bardziej zładowanych partiach torfowiska. Stanowisko to było dość często odwiedzane przez autorów w ostatnich latach i zaobserwowano tu znaczny spadek liczebności populacji omawianego gatunku, która liczy obecnie nie więcej niż 10 okazów. W ostatnim dwudziestoleciu daje się zauważyć silny rozwój zbiorowisk leśnych i zaroślowych na wschodnim brzegu jeziora, który spowodował poważne zmniejszenie się otwartej powierzchni torfowiska i zapewne spowodował jego pewne osuszenie i to przypuszczalnie jest przyczyną zanikania tej populacji tłustosza.

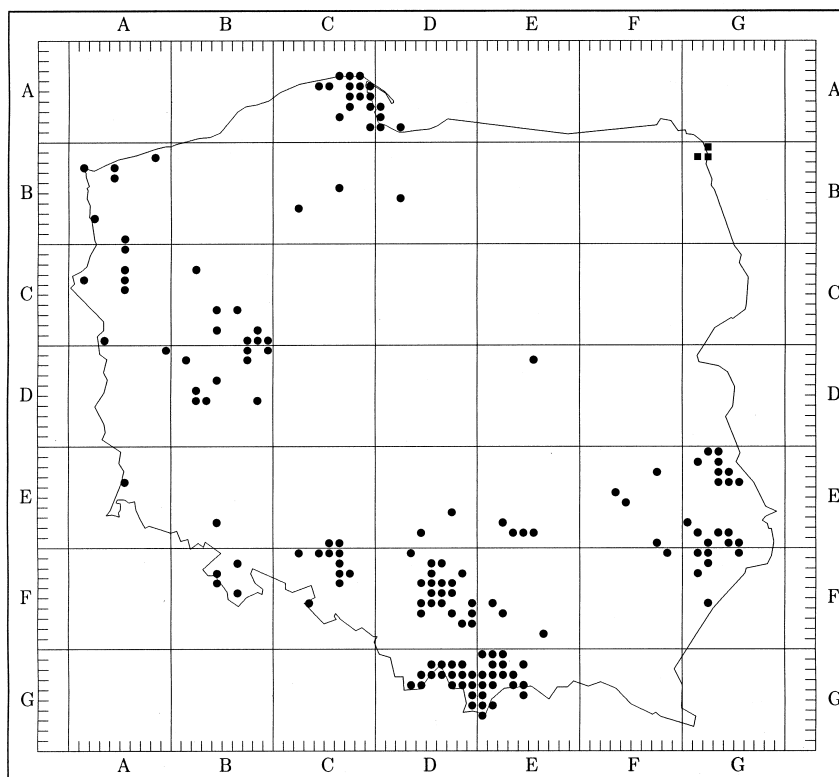
3. Berżniki – 250 m na wschód od kościoła, torfowisko na lewym brzegu Kunisjanki, około 100 m na południowy-zachód od pojedynczej zagrody, szer. geogr. 54°04'35"N, dł. geogr. 23°28'25"E (kwadrat w systemie ATPOL **GB02**). Stanowisko opisane w niniejszym artykule.

4. Jez. Iłgielk – 1,6 km na południe od centrum Berżnik, torfowisko na północnym brzegu jeziora, szer. geogr. 54°04'N, dł. geogr. 23°28'25"E (kwadrat w systemie ATPOL **GB12**). W końcu lat 70. ubiegłego stulecia obserwowano tu często pojedyncze okazy tłustosza pospolitego (KŁOSOWSKI & TOMASZEWICZ 1979). Obecnie torfowisko niskie praktycznie nie istnieje, gdyż w całości opanowane zostało przez *Phragmites australis* oraz wierzby.

5. Jez. Dowcień – 3 km na północny-wschód od centrum Gib, wilgotne łąki na zachodnim brzegu jeziora, szer. geogr. 54°02'45"N, dł. geogr. 23°23'E (kwadrat w systemie ATPOL **GB11**). W połowie lat 70. XX w. tłustosz rósł tu sporadycznie (MAZUR i in. 1978). Stanowisko to wymaga sprawdzenia.

ROZMIESZCZENIE W POLSCE

Obraz aktualnego rozmieszczenia geograficznego *Pinguicula vulgaris* w Polsce (Ryc. 2) otrzymany na podstawie bazy danych ATPOL nie odbiega zasadniczo od tego jaki przedstawił ŻUKOWSKI (1966). Jedyne różnice to znacznie większe zagęszczenie stanowisk tego gatunku w Karpatach Zachodnich oraz na Wyżynie Śląskiej i Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, odzwierciedlające postęp w inwentaryzacji florystycznej tych obszarów, oraz nowe, wcześniej nie obserwowane stanowiska tłustosza na Suwalszczyźnie.



Ryc. 2. Aktualne rozmieszczenie *Pinguicula vulgaris* L. w Polsce w siatce kwadratów ATPOL. Stanowiska na Suwalszczyźnie zaznaczono kwadratami.

Fig. 2. The current distribution of *Pinguicula vulgaris* L. in Poland in the ATPOL grid square system. The localities in the Suwałki region are indicated by squares.

Podziękowania. Serdecznie dziękujemy Panu Profesorowi Adamowi Zającowi za udostępnienie mapy rozmieszczenia *Pinguicula vulgaris* w Polsce z bazy danych ATPOL. Jesteśmy wdzięczni również Katarzynie Bilyk za przygotowanie mapy rozmieszczenia badanego gatunku na Suwalszczyźnie oraz Arthurowi Coppingowi z Roydon w Anglii za sprawdzenie tekstu angielskiego.

LITERATURA

- KŁOSOWSKI S. & TOMASZEWICZ H. 1979. Rzadkie i interesujące rośliny z Pojezierza Suwalskiego. – *Fragm. Flor. Geobot.* **25**: 371–375.
- KOBENDZA R. 1930. Stosunki fitosocjologiczne Puszczy Kampinoskiej. – *Planta Polon.* **2**: 1–200.
- KONDRACKI J. 1981. Geografia fizyczna Polski. Wyd. 4. ss. 463 + 4 mapy. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- MATUSZKIEWICZ W. 1984. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. Wyd. 2. ss. 298. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- MAZUR W., SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B. & WERBLAN-JAKUBIEC H. 1978. Flora okolic Gib (Pojezierze Sejneńskie). – *Fragm. Flor. Geobot.* **24**: 225–257.
- ROSTAFIŃSKI J. 1872. Florae Poloniae prodromus. Uebersicht der bis jetzt im Königreich Polen beobachteten Phanerogamen. – *Verh. Zool. Bot. Ges. Wien* **8**: 81–208.
- RUTKOWSKI L. 1998. Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej. ss. 812. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- ZAJĄC M. & ZAJĄC A. (red.). 1998. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w woj. krakowskim. Gatunki prawnie chronione, ginące, narażone i rzadkie. ss. 134. Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARZYCKI K. & SZELĄG Z. 1992. Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce. – W: K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. HEINRICH (red.), Lista roślin zagrożonych w Polsce. Wyd. 2, ss. 87–98. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Polska Akademia Nauk, Kraków.
- ŻUKOWSKI W. 1966. Rozmieszczenie *Pinguicula vulgaris* L. i *Pinguicula alpina* w Polsce. – *Bad. Fizjogr. Pol. Zach.* **18**: 181–196.

SUMMARY

Pinguicula vulgaris is a relatively rare and infrequent species which is widely distributed but scattered in Poland. According to ŻUKOWSKI (1966) it occurs mainly in the southern part of the country, principally the Lublin region and Western Carpathians and less often in the western and north-western parts of the country. At that time it was unknown in north-eastern Poland and confined to a single station in Central Poland at Wysoka Wólka near Wołomin in Mazovia from where it had been reported in the 19th century (ROSTAFIŃSKI 1872). However, it could not be found there in the 1920s (KOBENDZA 1930), nor in subsequent years, so it was almost certainly extinct.

In the 1970s *Pinguicula vulgaris* was found at four stations in the Sejny Lakeland in the Suwałki region in the north-easternmost part of Poland (MAZUR *et al.* 1978; KŁOSOWSKI & TOMASZEWICZ 1979). In June 2000, during a bryological survey of the Sejny Lakeland, a new locality for this species was discovered in the village of Berżniki (Fig. 1, locality No. 4). *P. vulgaris* grows there in a small fen in the valley of the Kunisjanka stream between lakes Pilwie and Ilgiel, some 400 m south from the centre of the village and about 200 m east of the church (**GB02** in the ATPOL grid square system). Over ca 100 sq.m approximately 210 specimens of the species were counted growing either singly or in small clumps and this is undoubtedly the richest locality of *P. vulgaris* in north-eastern Poland.

The fen in which *Pinguicula vulgaris* was found is covered by an unidentified plant community within the class *Scheuchzerio-Caricetea fuscae*, dominated by such vascular plants as *Menyanthes trifoliata* (very common), *Epipactis palustris* (about 1000 individuals), *Carex lepidocarpa*, *Triglochin palustre*, *Eriophorum angustifolium*, *Pedicularis palustris*, *Juncus articulatus*, *Phragmites australis*, *Typha latifolia*, *Equisetum fluviatile*, *Carex rostrata*, *Poa palustris* and *Galium palustre*. Additionally, such species as *Eupatorium cannabinum*, *Cirsium rivulare*, *C. palustre*, *Myosotis palustris*, *Carex pani-*

cea, *Dactylorhiza incarnata*, *Thelypteris palustris*, *Solanum dulcamara*, *Lycopus europaeus* and *Lemna minor* were also observed. The bryophyte layer is perfectly developed and is dominated by some species which are considered in Central Europe to be glacial relicts, including *Paludella squarrosa*, *Tomentypnum nitens*, *Helodium blandowii* and *Bryum weigelii*. They are accompanied by *Climacium dendroides*, *Campylium stellatum*, *Plagiomnium elatum*, *Calliergonella cuspidata*, *Limprichtia revolvens* and *Marchantia polymorpha* which occur in the community in abundance.

The occurrences of *Pinguicula vulgaris* in north-east Poland are reviewed (Fig. 1). All but one of its localities have been visited during the course of the present study and an attempt at the rediscovery of the species has been undertaken. At two stations, at the north end of Lake Pilwie *ca* 1.7 km north-east of the centre of Berżniki (locality No. 1 in Fig. 1, **GB02** in the ATPOL grid square system) and at the north end of Lake Hgielk *ca* 1.6 south of the centre of Berżniki (locality No. 2 in Fig. 1, **GB12** in the ATPOL grid square system), *P. vulgaris* has not been rediscovered and in all likelihood it is extinct there because the fens have changed as the result of natural succession into carr and woodland dominated by willows and alder. On the other hand, the species still grows abundantly in fen on the western shore of Lake Gajlik 1 km west of the centre of Berżniki (locality No. 3 in Fig. 1, **GB02** in the ATPOL grid square system). The fourth locality in a wet meadow at the western edge of Lake Dowcień *ca* 3 km north-east of the village of Giby (locality No. 5 in Fig. 1, **GB11** in the ATPOL grid square system) has not been visited so the continued presence of the species there can be neither confirmed nor denied.

The current distribution of *Pinguicula vulgaris* in Poland is mapped (Fig. 2) on the basis of the ATPOL database.

Przyjęto do druku: 5.01.2001 r.